

2 Mavzu: O'zbekistonda agrar islohotlarining asosiy yo'nalishlari.

Reja:

- 1 Respublikada amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning bosqichlari va yo'nalishlari;
- 2 Agrar islohotlarning maqsadi, zarurati, mohivati va huquqiy asoslari;
- 3 Agrar islohotlarning bosqichlari, vazifalari va asosiy yo'nalishlari;
- 4 Yer-suv, mulk, moliya-kredit, soliq va sug'urta tizimidagi islohotlar;
- 5 Oishloq xo'jaligida mahsulot ishlab chiqaruvchilar erkinligini ta'minlash hamda bozor munosabatlarini shakillantirishda agrar islohotlarning tutgan o'imi.

Kalit so'zlar: Agrar islohotlari, Iqtisodiy islohotlar, Yer va suv, Mulk, Moliya kredit, Soliq va sug'urta tizim islohotlari.

Fovdalangan adabiyotlar:

Asosiy adabiyotlar

1. Abdug'anivev A., Abdug'anivev A.A. Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi -(darslik)- T.: TDIU, 2004. - 304 bet.
2. Abdug'anivev A., Avdug'anivev A.A. Oishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. -T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006 yil. -288 bet.
3. Abdug'anivev A., Abdug'aniyev A.A. - Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. Darslik. -T.: TDIU, 2004. - 304 bet.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Iqtisodiyotning agrar sektori. T.Jo'rayev, Sh. Allayarov, X.Asatullayev, T. Umarov, Ma'ruzalar matni. -T.: TIM, 2012
2. Salomov T. Hamdamov Q.S. Tursunxo'jayev T.L., To'raxo'jayev T.I., Hakomov R.X., O'roqov N.I., Aripov I.M., Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 128 b.
3. Hakimov R. Agrosanoat majmuasi iqtisodiyoti, -T.: MCHJ "RAM-S", - 2007. 367 b.
4. Hakimov R., Otaqulov M., Yusupov E., Yusupov M., Agrosanoat majmui iqtisodiyoti. O' quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 160 b.
5. Salimov T., Hamdamov Q.S., Tursunxo'jayev T. L., To'xtayev T.I., Xakimov R.X., O'roqov N.L., Aripov I.M. Jahon qishloq xo'jaligi. O'quv qo'llanma. - T.: TDIU, 2004. - 128 b.
6. Saidova D.N., Rustamova I.B., Tursunov Sh.A. "Agrar siyosat va oziq-ovkat xavfsizligi". O'quv qo'llanma. T.: "O'zR Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi" bosmaxonasi nashriyoti, 2016. - 257 b.

1 Agrar islohotlarning maqsadi, zarurati, mohiyati va huquqiy asoslari

Iqtisodiy islohotlar iqtisodiyotda tub o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan iqtisodiy chora-tadbirlar majmui bo'lib, ulardan ko'zda tutilgan maqsad mamlakat aholisi uchun yashash va faoliyat qilishning eng yaxshi sharoitlarini yaratish, ularning ma'naviy-axloqiy yetukligiga erishish, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlashdan iborat.

Islohotlarni amalga oshirishdan oldin bozor iqtisodiyotiga o'tishning nazariy modeli yaratildi. Bu modelda yangi iqtisodiyotga o'tishning umumiy tomonlari va milliy xususiyatlari nazarda tutiladi, islohotlarning asosiy yo'nalishlari belgilanadi.

Respublikada iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- mulkiy munosabatlarni isloh qilish;
- agrar islohotlar;
- moliya-kredit va narx-navo islohoti;
- boshqarish tizimini isloh qilish va bozor infratuzilmasini yaratish;
- tashqi iqtisodiy aloqalar islohoti; ijtimoiy islohotlar.

Mamlakatimizda bozor iqtisodiyotiga o'tishning birinchi bosqichida quyidagi ikkita vazifani birdaniga hal qilish maqsad qilib qo'yildi:

- totalitar tizimning og'ir oqibatlarini yengish, tanglikka barham berish, iqtisodiyotni barqarorlashtirish;

- Respublikaning o'ziga xos sharoitlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda bozor munosabatlarining negizlarini shakllantirish Respublikada bozor munosabatlariga o'tishning birinchi bosqichida iqtisodiyotda va ijtimoiy sohada yuz bergan tub o'zgarishlar uning o'z taraqqiyotida keyingi sifat jihatdan yangi bosqichga o'ta boshlash uchun mustahkam shart-sharoit yaratdi. Shu bilan birga isloh qilishning birinchi bosqichi natijalari ikkinchi bosqichning strategik maqsadlari va ustun yo'nalishlarini aniq belgilab olish imkonini berdi. Mazkur bosqichda investisiya faoliyatini kuchaytirish, chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish va shuning negizida iqtisodiy o'sishni ta'minlab, bozor munosabatlarini to'liq joriy qilish maqsad qilib qo'yiladi. Shu maqsaddan kelib chiqib respublikamiz Prezidenti I.A.Karimov ikkinchi bosqichda amalga oshirilishi lozim bo'lgan quyidagi bir qator vazifalarni ko'rsatib berdi:

- davlat mulklarini xususiylashtirish sohasida boshlangan ishni oxiriga yetkazish;
  - ishlab chiqarishning pasayishiga barham berish va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash; milliy valyuta - so'mni yanada mustahkamlash;
  - iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishini tubdan o'zgartirish, xomashyo yetkazib berishdan tavor mahsulot ishlab chiqarishga o'tish
- Respublikada iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning dastlabki bosqichidavoa qishloq xo'jaligini isloh qilishga ustunlik berildi. Bunga quyidagilar sabab bo'ldi:
- mamlakatimiz iqtisodiyotida agrar soha ustunlikka egaligi, aholining ko'pchiligi qishloq xo'jaligida bandligi, iqtisodiy o'sishning ko'p jihatdan shu tarmoq ahvoriga bog'liqligi;

- respublika butun sanoat potensialining yarmiga yaqinini tashkil qiladigan sanoatning ko'pgina tarmoqlarini (paxta tozalash, to'qimachilik, yengil, oziq-ovqat, kimyo sanoati, qishloq xo'jalik mashinasozligi va boshqalar) rivojlantirish istiqbollari bevosita qishloq xo'jaligiga bog'liqligi;
- qishloq xo'jalik mahsulotlari (asosan paxta) hozirgi vaqtda valyuta resurslari, respublika uchun zarur bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlari, dori-darmonlar, texnika va texnologiya uskunalari chetdan sotib olishni ta'minlayotgan asosiy manba ekanligi;
- mustaqillik sharoitida qishloq xo'jaligining oziq-ovqat muammosini hal etishdagi rolining ortib borishi.

Biz mustaqillikka erishganimizdan kevin sobiq Ittifoq tarkibida bo'lgan ko'pgina respublikalar boshqa davlatlar uzoq yillar davomida erishgan vutuq va marralarga bir zumda, va'ni "shok terapiyasi" usulini qo'llagan holda erishmoqchi bo'lishdi. Biz buning uddasidan chiqish uchun barcha imkoniyatlarimizni ishga solamiz, hammadan o'zib ketamiz, degan balandparvoz gaplar avtildi, turli rejalar, hisobotlar tuzildi, ular haqida dunvoga jar solindi. Keyin ma'lum bo'ldiki, shoshmashosharlik bilan uzoqqa borib bo'lmas ekan.

Odatda bir iqtisodiy tizimdan boshqasiga o'tilar ekan, yillar davomida hal etishga to'g'ri keladigan muammolar paydo bo'ladi. Bir siyosiy tuzumdan boshqasiga o'tish uchun eng muhimi odamlarning ongini, tafakkurini o'zgartirish lozim. Bu ishni amalga oshirmasdan turib ma'muriybuyruqbozlik, subvektiv, volvuntaristik sivosatga asoslangan rejali-taqsimot tizimidan bozor iqtisodiyotiga aslo o'tib bo'lmaydi.

Iqtisodiy islohotlarning bosh bo'g'ini mulkchilik munosabatlarini tubdan o'zgartirishdir, chunki shu orqali ko'p ukladli iqtisodiyot va raqobatlashish muhiti shakllantiriladi hamda bozor iqtisodiyotiga o'tishning shart-sharoitlari vujudga keltiriladi. Shu sababli Respublikada mulkiy munosabatlarni isloh qilishdan ko'zda tutilgan maqsad davlat mulki monopolizmini tugatish va bu mulkni xususiyashtirish hisobiga ko'p ukladli iqtisodiyotni real shakllantirishdan iborat.

2007 yilning 30 avgustida Prezidentimiz Islom Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Vazirlar Mahkamasi va Prezident Devonining O'zbekiston mustaqilligining 16 yilligiga bag'ishlangan qo'shma majlisidagi ma'ruzasida respublikamizning bosib o'tgan mustaqil taraqqiyot yo'li va oldimizda turgan vazifalarning ma'no-mohiyati va ahamiyati haqida so'z yuritib, bu yo'lni alohida ikki davrga ajratish to'g'ri bo'lishini ta'kidlab o'tdi. Bu davrlarning har biri mamlakatimiz tarixida o'ziga xos va o'ziga mos muhim o'rin egallashini bildirdi.

Jumladan, dastlabki bosqich - 1991-2000 yillar mamlakatimiz va xalqimiz hayotida ulkan iz qoldirgan o'tish davri tom ma'noda tarixiy ahamiyatga egaligi e'tirof etildi. Bu bosqichda o'tish davri va milliy davlatchilik asoslarini shakllantirish bilan bog'liq dolzarb va muhim vazifalar belgilanib, amalga oshirildi. Ikkinchi bosqich 2001 yildan 2007 yilgacha bo'lgan muddatni o'z ichiga olib, u Prezidentimiz tomonidan faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernisasiya qilish davri deb nomlandi.

Milliy taraqqiyotimizning hozirgi pallasida mamlakatimizni isloh etish va modernisasiyalash jarayonlari vanada kuchaytirilib, pirovard strategik maqsadimiz - ijtimoiv vo'naltirilgan bozor

iqtisodiyotiga asoslangan ochiq demokratik davlat barpo etish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lidagi harakatlar izchil ravishda amalga oshiriladi.

2 Agrar islohotlarning bosqichlari, vazifalari va asosiy yo'nalishlari;

Uzoq davr mobaynida qishloq xo'jaligiga nisbatan noekvivalent avrboshlash mavjud bo'lib kelgan edi. Iqtisodiyotda real tizim amal qilgan villarda qishloq xo'jaligidan boshqa umumdavlat ehtiyoilari uchun juda katta mablag'lar "sog'ib" olingan edi. xodimlarga esa eng kam ish haqi to'landi, uning darajasi tirikchilik minimumidan ancha past edi. Bu hol narxlar sivosati, investisiyalar, moddiy-texnika ta'minoti, mehnatga haq to'lashda vanada vorqinroq namoyon bo'ldi. Qishloq xo'jaligi bo'vicha hukumatning bir qancha qarorlari qabul qilinganligiga qaramay, ushbu muhim sohada ahvol tubdan yaxshilanmadi va u mamlakat oldida turgan ijtimoiv-iqtisodiy vazifalarni hal qilishga to'sqinlik qildi. Turg'unlik villarida qishloqda o'ta og'ir ijtimoiv vazivat vuzaga keldi. Ko'pchilik qishloqlarda tibbiy muassasalar, shuningdek do'kon va maktablar yetishmas edi. Ko'p verlar agrar sektor oborotidan chiqarib tashlangan va tubdan yaxshilashga muxtoj edi. Agrar sektor ishchilarining maoshlari shahardagi ishchilarning maoshlaridan 3-5 marta kam edi.

Mana shunday sharoitda O'zbekiston 1991 vilda o'z mustaqilligini e'lon qildi va tub iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga kirishdi.

Respublikada 1990-1991 villarda o'tkazilgan agrar islohot davomida aholiga 1.5 milliondan gektardan ortiq havdaladigan ver bo'lib berilgandi va bu tadbir respublika aholisining o'z-o'zini oziq-ovqat mahsulotlari bilan taminlashdagi ahvolini ma'lum darajada yaxshilashi lozim edi va bu tez orada o'z samarasini berdi Bu davrda respublikaning qishloq xo'jaligi tarmog'i quvidagi o'ziga xos xususiyatlari:

- xom ashvo yetishtirishga vo'naltirilganlik;
- yer-suv resurslarining cheklanganligi;
- ijtimoiv va ishlab chiqarish infratuzilmasi taraqqiyotining pastligi;
- qishloqda aholi va mehnat resurslarining o'sish sur'atlari yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiyotning rivojlanish sur'atlariga nisbatan yuqoriligi;
- yerni qashqatqich holda ekspluatasiya qilish natijasida uning tabiiy unumdorligining pasayib ketganligi;
- agrotexnik qoidalarga rioya qilinmaslik va almashlab ekish jarayonining buzilganligi (oxirgi paytlarda almashlab ekishni barbod qilinganligi);
- yerlarning meliorativ holatining qoniqarsizligi, suv ta'minoti va drenaj quduqlarining achinarli xolatga keltirilganligi;
- suvdan oqilona foydalanmaslik maqsadida ilg'or sug'orish tizimlarini joriy etilmaganligi;
- mineral o'g'itlar va turli kimyo vositalari narxlarining o'sib borishi;
- madaniy o'g'itlar asosini tashkil qiluvchi chorvachilik sohasiga e'tiborning susayishi;
- yonilg'i-moylash materiallari narxining ortib borishi;
- qishloq xo'jaligida band mutaxassisilarni layoqati yetarli emasligi tizimning tugashiga sabab bo'ldi devish mumkin.
- XX asrning 80-yillarigacha iste'mol tovarlarining asosiy qismi mamlakat tashqarisidan keltirilgan. Bunday holatni yuzaga keltirgan asosiy sabablari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish vositalariga davlat mulkchiligi va iqtisodiyotni boshqarishning ma'muriy

usullari tashkil etganligidir.¹

- O'ishloq xo'iali aligi korxonalarining qaror topgan tarkibi, davlat tomonidan qishloq xo'iali aligi, ishlab chiqarish vositalari va mahsulotning monopol boshqarilishi, moddiy-texnik resurslar taqsimotining, mehnatga haq to'lash va daromadlarning qattiq nazorat qilinishi, davlatning yuqori organlari tomonidan ishlab chiqarish va iqtisodiy faoliyatga qo'yilgan ko'plab cheklovlar, qishloq xo'ijalik ekinlarini iovlashtirishdagi, ularni ishlab chiqarish haimini belgilashdagi qat'iv ixtisoslashuv pirovardida dehqonni ishlab chiqarish vositalari va mahsulotdan, eng muhimi esa - verdan begonalashuviga olib keldi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish agrar tadbirkorlikning yangi tuzilmasini yaratishni taqozo etdi.

- Islohotlarga qadar mavjud bo'lgan qishloq xo'ijaligi ishlab chiqarishi xo'ijalik vuritishning rejali usuliga moslashtirilgan korxonalar tuzilmasiga ega edi. Aynan shu xususiyatlar qishloq xo'ijaligidagi institusional va tarkibiy o'zgarishlarning maqsadlari va bosqichlarini oldindan belgilab bergan.

Mamlakatimizda qishloq xo'ijaligida islohotlarni o'tkazishda quyidagi holatlar inobatga olindi:

- yer (agrar ishlab chiqarish uchun yaroqli bo'lgan) va suv resurslarining cheklanganligi, ularning notekis taqsimlanishi va aholining o'sish sur'atlari nisbatan yuqori bo'lgan sharoitda yerga xususiy mulkchilikning joriy etilishi jamiyatda ijtimoiy beqarorlikning manbai bo'lib qolishi mumkin;
- qishloq xo'ijaligi korxonalarida ishlab chiqarish salohiyatini shunday mehnat vositalari bilan to'ldirib tashlanganki, ularni texnik jihatdan mayda xo'ijaliklarga bo'lib tashlashning umuman iloji yo'q, (masalan paxta yetishtirish bo'yicha texnologik majmua shunday mashinalarni ham o'z ichiga oladiki, ularni mayda oilaviy fermalarda ishlatish samarasiz bo'ladi, qishloq xo'ijaligi mashinasozligining mayda xo'ijaliklarga xizmat ko'rsatuvchi texnikani ishlab chiqarishga tezkorlik bilan moslashtirilishiga umid qilish befoйда edi). Bunday sharoitda mayda oilaviy xo'ijaliklarni tez shakllantirish ko'p hollarda ularni almisoqdan qolgan texnologiyada foydalanishga mahkum etgan bo'lur edi;
- yer-suv resurslari raqobatli taklifning mavjud emasligi tufayli fermer xo'ijaliklari yer va irrigasion tizimlarni ijaraga berish orqali daromad oluvchi ijarachilarga qaram bo'lib qolishlari mumkin edi.

Shuning uchun agrar islohotlar konsensivasiga binoan quyidagi institusional o'zgarishlar ko'maklashuvi kerak edi: venni xususiyashtirish, sovxoz, kolxozlarni tugatish va yangi ishlab chiqarishni havotga tatbiq etish, shuningdek qishloq xo'iali aligi mahsulotlarini qayta ishlash sohasidagi korxonalarni, qishloq xo'ijaligiga xizmat ko'rsatuvchi va moddiy-texnika ta'minoti bilan shug'ullanuvchi korxonalarni xususiyashtirish. Iqtisodiy islohotlar amalga oshirilgan villarda qishloq xo'ijaligi xususan g'alla mustaqilligini va umuman oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'vnadi. Bunga mamlakat iqtisodiyotining agrar sektorini isloh qilish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar tufayli erishildiki, ular makroiqtisodiy barqarorlikni va iqtisodiy o'sishni yangidan yo'lga qo'yishda muhim omillarga avlandi.

Respublikamizning qishloq xo'ijaligidagi o'zgarishlar iqtisodiy

---

¹ Just R.E., N Bockstael. Commodity and resource policies in Agricultural Systems, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 1991

islohotlarning milliy O'zbek modelining eng muhim tamovillari asosida amalga oshirildi. Bu eng avvalo, tashkiliy-huquqiy asoslarning yaratilishida, tarkibiy-investitsion sivosatni vuritishda davlatning faol aralashuvida hamda tarkibiy o'zgarishlarning ketma-ketligida o'z aksini topdi.

O'zbekistonda agrar islohotlarning asosiy maqsadlari quyidagilar bo'lib hisoblanadi:

- aholiga kerakli miqdordagi oziq-ovqat mahsulotlari va qayta ishlash sanoati uchun xom ashyo yetkazib berishni ta'minlaydigan ishlab chiqarish sharoitlarini ta'minlash;
- iste'mol hozorlarini barqarorlashtirish;
- qishloq aholisining ijtimoiy muammolarini muvaffaqiyatli hal qilish imkoniyatlarini shakllantirish;
- agrar tarmoq samaradorligini ta'minlash va uning asta-sekinlik bilan mamlakat iqtisodiyotining barqaror bo'lishidagi hissasini oshirishga erishish.

Bu maqsadlarga erishish uchun quyidagi asosiy vositalardan foydalanish lozim edi:

1. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishidagi mulk shakllari turlaridan samarali foydalanish. Bunda raqobatga asoslangan mulkchilik tizimidan foydalanish, ya'ni, qayerda qaysi mulk shakli eng ko'p samara bersa, o'sha yerda shu mulk shaklidan foydalanish tamoyili asosida ish yuritish muhim ahamiyat kasb etadi.
2. Aholining daromadlarini oshishiga xizmat qiladigan agrar sektordagi mehnat unumdorligini oshirishga erishish.
3. Ish jarayonlarini mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish, bu o'z navbatida mehnat sharoitlari va ularning natijalarini o'zgartiradi.
4. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari, qayta ishlovchi korxonalar ishchilari va ularni tashkil qiluvchilariga tizimli ravishda yo'l-yo'riqlar berib borish, shu bilan birgalikda ishlab chiqarishga ko'proq takomillashgan va tejimli omillardan foydalana borish, marketingni joriy qilish.
5. Ichki agrar ishlab chiqarishni himoya qilish, moliyalashtirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash.
6. Qishloq havoti va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi infratuzilmasini shakllantirish.
7. Agrosanoat ishlab chiqarishida bozor mexanizmini takomillashtirish va korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlash.
8. Baho tizimini takomillashtirish orqali qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini barcha turlarini samarali bo'lishiga erishish, maxsus fondlarni tashkil qilish orqali esa qishloq xo'jaligining kam samarali, ammo hayot uchun zarur tarmoqlari ishlab chiqarishini barqarorligini saqlab qolish.
9. Qishloq xo'jaligining ayrim tarmoqlari, ayrim hududlar ishlab chiqarishi yoki ayrim qishloq joylarini alohida yoki bir butun holda qishloq xo'jaligini rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, shu orqali yer fondini, yer unumdorligini, chorva mollari genetik salohiyatini, shuningdek, qishloq xo'jaligi mashinasozligi imkoniyatlarini oshirish.

Qishloq xo'jaligida islohotlarga bir qator obyektiv va subyektiv omillar ta'sir ko'rsatdi

Obyektiv omillarga asosan quyidagilar kiradi:

- qishloq xo'jaligini mavjudlik va tashkil etish xususiyatlari;
- agrar sektordagi bioklimat salohiyati darajasi;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining katta mehnat sig'imiga ega ekanligi;

- agrar sektorda bozor munosabatlarining to'la rivojlanmaganligi va uni qishloq aholisining qabul qilishi qayta bo'layotganligi;
- agrar soha faoliyatini tashkil qilish jarayoniga davlatning aralashuvining zarurligi.

O'z qishloq xo'jaligida islohotlarda subyektiv omillar ham muhim o'rin tutadi. Subyektiv omillarga kishilar, ya'ni ishlab chiqaruvchilar, rahbarlar, iste'molchilar va boshqalar kiradi.

Shuningdek, qishloq xo'jaligida islohotlarga quyidagi umumiy omillar ham ta'sir ko'rsatadi:

- korxonalar hajmi yiriklashuvining texnologik samarasi;
- texnik rivojlanish (biologik, mexanik, tashkiliy-texnik);
- tadbirkorlikning maxsus omillari;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish omillarini o'z vaqtida ta'sir ko'rsatishini ta'minlovchi jihatlari;
- umumiy iqtisodiy rivojlanish (talabning o'sishi, tovar va xizmatlar bahosi);
- siyosiy o'zgarishlar.

O'zbekistonning qishloq xo'jaligida tarkibiy va institusional o'zgarishlar bir qancha yo'nalishlarda yuz olib borildi.

Birinchi yo'nalish - ASM ni isloh qilish bo'lib, yer islohoti kolxoz va sovxozlarni qayta tashkil qilish, qishloq xo'jaligiga ishlab chiqarish vositalarini yetkazib beruvchi va xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlardagi korxonalar va qishloq xo'jalik mahsulotini qayta ishlovchi hamda iste'molchilarga yetkazib beruvchi korxonalar xususlashtirishni o'z ichiga olgan Respublikada verga bo'lgan yangicha iqtisodiy munosabat, ya'ni asosini xususiy mulkchilik tashkil etuvchi qishloq xo'jaliklaridagi xo'jalik yuritishning yangi turlari shakllandi.

Ikkinchi yo'nalish - mahsulotni xarid qilish va sotish tizimini, ulgurji va chakana savdoni davlat tasarrufidan chiqarish. Natijada davlatning tayyorlov tashkilotlari tomonidan qishloq xo'jalik mahsulotlarini xarid qilish keskin qisqardi. Sotuvning yangi kanallari, jumladan, ulgurji bozorlar, birjalar, yarmarkalar rivojlana boshladi.

Uchinchi yo'nalish - agrar sektorni davlat tomonidan tartibga solish tizimining o'zgartirilishi

- ASMning tashkiliy tuzilmalarini va boshqaruv uslublarini qayta qurish, texnika va uskunalarni yetkazib berish bo'yicha lizing munosabatlarini hamda qishloq xo'jalik faoliyatini ixtivoriy sug'urta qilish shakllandi.

To'rtinchi yo'nalish - qishloq xo'jalik tashkilotlarini kommunal xo'jalik va ijtimoiy infratuzilma obyektlarini saqlash vazifalaridan ozod qilishga urinishlar bilan bog'liq.

Institusional o'zgarishlarni o'tkazishda quyidagilar ko'zda tutildi: agrar sohada ko'p ukladli iqtisodiyotni vujudga keltirish; verga mulkchilik masalalarini hal qilish; bozorga asoslangan xo'jalik yuritishning turli shakllarini joriy etish va rivojlantirish; qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini tartibga solishning ilg'or shakllarini joriy etish; talab va taklifni inobatga olgan holda bozor infratuzilmasini shakllantirish hamda qishloq xo'jaligini tartibga solishning tashkiliy tuzilmalarini takomillashtirish.

3 Yer-suv, mulk, moliya-kredit, soliq va sug'urta tizimidagi islohotlar;

Mamlakatimizda agrar sohani isloh etishning asosiy xususiyati shundan iboratki, unda verga bo'lgan munosabatning davlat mulkchiligi asosida amalga oshirilishidir. Mamlakatimizda verga bo'lgan davlat mulkchiligining zarurligi

tarixiv hamda iitimoiv-iaqtisodiv omillar. murakkab irrigasiva inshootlari va sug'orma dehqonchilikning o'ziga xos xususiyatlari bilan izohlanadi. Fermerlarga 30 vildan 50 vilgacha bo'lgan muddatga foydalanish uchun iiaraga berilsa, dehqon xo'jaliklari uchun esa, tekinga, umrbod oila a'zolariga meros qilib qoldirish huquqi bilan foydalanishga beriladi.

Agar 1998 vilda qabul qilingan " Fermer xo'jaligi to'g'risida" gi qonunga muvofiq, "Fuqarolarga fermer xo'jaliklarini vuritish uchun yer uchastkalari 50 vilgacha bo'lgan, lekin 10 vildan kam bo'lmagan muddatga iiaraga berilishi" ko'zda tutilgan bo'lsa, 2004 vilda yangi tarirda qabul qilingan " Fermer xo'jaligi to'g'risida" gi qonunga muvofiq, "Fermer xo'jaliklari vuritish uchun yer uchastkalari tanlov asosida iiaraga 50 vilgacha bo'lgan, lekin 30 vildan kam bo'lmagan muddatga biriktirilishi" belgilab berildi.

O'tkazilgan yer islohotlari natijasida:

- 2004 vildan boshlab barcha qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari uchun yer uchastkalaridan foydalanishning ijara shakli joriy qilindi;
- Xo'jalik yurituvchi subyektlarga yer uchastkalari faqat faqat tuman xokimi tomonidan iiaraga berilishi belgilab qo'yildi;
- O'z mahlas'i xisobidan yer maydonlarini o'zlashtirishni rag'batlantirish tizimi belgilab berildi;
- Yer ijarasi xuquqini meros qilib qoldirish tizimi joriy etildi.

Suvdan foydalanish islohoti natijasida:

- Irrigasiva tizimlarini boshqarishning ma'muriy-hududiy prinsipidan havza prinsipiga o'tkazildi;
- Irrigasiva tizimlarini boshqarishning ma'muriy-hududiy prinsipidan havza prinsipiga o'tkazildi;
- Suvdan samarali foydalanish va bu borada xizmat ko'rsatish sifati-ni yaxshilash maqsadida Suv istemolchilar uyushmalari tashkil etildi;
- Moliya vazirligi tasarrufida Sug'oriladigan yerlarning meliorativ xolatlarini yaxshilash maqsadida maxsus iimg'arma tashkil qilindi
- Moliya vazirligi qoshida "O'zmeliomashlizing" davlat lizing kompaniyasi tashkil qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 vil 29 oktvabrdagi "Yerlarning meliorativ xolatini yaxshilash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoniga binoan yerlarning meliorativ xolatini yaxshilash, ularning unumdorligini oshirish, meliorasiva ishlarini tashkil qilish va molivalashtirish mexanizmini takomillashtirish asosida qishloq ho'jaligi ishlab chiqarishni barqaror sur'atlar bilan rivojlantirish borasida bir qator vazifalar belgilandi.

Mazkur farmonga muvofiq sug'oriladigan yerlarning meliorativ xolatini yaxshilashga qaratilgan irrigasiva, meliorasiva tadbirlarini molivalashtirishga davlat byudietidan mablag'lar airatilmoqda. Yerlarning meliorativ xolatini yaxshilash tadbirlarini molivalashtirish tizimini shakllantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi xuzuridagi Sug'oriladigan yerlarning meliorativ xolatini yaxshilash iimg'armasining tashkil etilishi muxim axamiyatga ega bo'ldi. 1999 vilning boshida Moliya vazirligi qoshida qishloq xo'jalik tovarlarini ishlab chiqaruvchilari tomonidan yetkazib berilgan mahsulotlarning o'z vaqtida avanslanishi va hisob-kitob qilinishini ta'minlash maqsadida davlat ehtivoilari uchun xarid qilnadigan mahsulotlar haqini to'lash uchun Fondning tashkil etilishi natijasida respublikada quyidagi dolzarb masalalar hal etildi:

- davlat ehtiyolari uchun ishlab chiqarilayotgan va yetkazib berilayotgan paxta, g'alla, sholi uchun avans to'lash va pirovard hisob-kitoblarning o'z vaqtida

amalga oshirilishi ta'minlandi;

- davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinayotgan mazkur qishloq xo'jalik mahsulotlarini avanslash va pirovard hisob-kitoblar uchun ajratilgan mablag'lardan maqsadli foydalanish ustidan nazorat o'rnatildi;
- xarid qilinayotgan mahsulot uchun hisoblashuvlarni ta'minlaydigan, servis xizmatlarini ko'rsatadigan, texnika, ehtiyot qismlar va hokazolarni yetkazib beradigan barcha bo'g'inlar (Moliya vazirligi, banklar, tayyorlov tashkilotlari, qishloq xo'jaligi tovarlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar) faoliyatini muvofiqlashtirish.

Moliya-kredit va soliq islohoti natijasida:

- davlat ehtiyoji uchun xarid qilinadigan mahsulotlar yetishtirishni imtiyozli kreditlash tizimi belgilanib, hosil o'rib-yig'ib olinguncha 60 foiz qismini ajratish, paxta xom ashyosini xarid qilishda joriy yil oxirigacha 90 foiz qismini ajratish tizimi joriy qilindi;
- qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilar uchun barcha turdagi soliqlar umumlashtirilib vaqsona ver solig'i ioriv qilindi;
- texnika vositalari va boshqa qishloq xo'jaligi mashinalarini lizingga berish tizimi joriy etildi;
- ver ijarasi huquqini va bulg'usi hosilni garovga qo'ygan holda kredit olish tizimi joriy etildi.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridan oq tarmoqni rivojlantirishning shunday strategiyasi belgilab qo'yildiki, uning asosida qishloq xo'jaligini diversifikasivalash, paxta vakkahokimligiga barham berish, oziq - ovqat tovarlari bilan o'z - o'zini ta'minlash, qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlovchi tarmoqlarni rivojlantirish votardi. Oishloq xo'jaligi mahsulotlariga davlat buyurtmasining ulushi izchillik bilan pasaytirib borilgan holda (paxta va g'alladan boshqa) qishloq xo'jaligi mahsulotlarining barcha turlari uchun bekor qilindi.

Narx-navo islohoti natijasida:

- davlat tomonidan sotib olinayotgan paxta xom ashyosining narxini jaxon bozoridagi narxdan kelib chiqqan holda belgilash tizimi joriy etildi;
- davlat omonidan sotib olinayotgan g'alla narxini mintaqaviy bozorlardagi narxlardan kelib chiqqan holda belgilash tizimi joriy etildi;
- boshqa turdagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarining narxlari bozordagi talab va taklifdan kelib chiqqan holda shartnoma asosida belgilanmoqda.

Ishlab chiqarish tarkibi va samaradorligi sezilarli ravishda mulkiy huquqlarning taqsimlanishiga bog'liqdir. Bu borada Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimov shunday deb ta'kidlagan edi: "Haqiqiy mulkdor bo'lish - haqiqiy xo'javinlik tuyg'usini his etish demakdir. Bu o'z navbatida insonning vashirin kuch-g'avratini, tashkilotchilik qobilivatini namovon etadi, uni tashabbuskor va omilkor qiladi, o'z korxonasini rivojlanish istiqboli haqida qavg'urib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirib boradi, oladigan fovdasi ham xodimlarning ish haqi ham ko'pavadi"[37, 27]. Shuning uchun, qishloq xo'jaligini isloh qilishga qaratilgan chora tadbirlar tizimida qishloqda birinchi bosqichda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishni tashkil etishning yangi shakllarini rivojlantirishga katta e'tibor berildi.

Mamlakatimizda amalga oshirilgan mulk islohoti natijasida:

- tarmoqda mulk "davlat mulki" va "jamo'a mulki" (shirkat va jamoa xo'jaliklari) shaklidan "xususiy mulk" (dehqon va fermer xo'jaliklari) shakliga o'tkazildi;
- jamoa mulki bo'lgan bog' va tokzorlar, chorva fermalari va mollari, texnikalar

- hamda boshqa mol- mulklar xususiy lashtirildi;
- xususiy mulklarni himoya qilish va ularning rivojlanishini huquqiy jihatdan kafolatlash bo'vicha me'voriy xujjatlar qabul qilindi.

Respublikamizda 1991 vilda 1294 ta jamoa xo'jaligi. 1868 ta fermer xo'jaligi va 2.1 million nafar xususiy tomorqa uchastkalarining egalari mavjud edi. O'ishloq xo'jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi hisoblanmish verlarni haqiqiy egalari bo'lmish fermer va dehqonlarga berilganligi tufayli qishloqda mulkchilik shakllari o'zgaradi.

Shunday qilib, shirkat, fermer va dehqon xo'jaliklari faolivatining asoslarini shakllantirishda qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning yangi, milliy an'nalardan kelib chiqqan holda me'vorlarni yaratildi. Oonunda belgilangan me'vorlarda ko'p ukladli agrar iqtisodivotning shakllanavotgan har bir subvekti verga va mulkka egalik huquqi, mehnatni tashkil qilish shakllari bo'vicha bir biridan farq qiluvchi xususiyatga ega.

Demak, verga va suvdan foydalanish obvektlariga davlat mulkchiligi saqlanganini e'tiborga olgan holda, qonunchilik me'vorlari asosida belgilab olingan qishloqda daromad keltiruvchi mulkka (kapitalga) egalik qiladigan haqiqiy mulkdorlar sinfini shakllantirish yo'nalishlari quyidagilardan iborat bo'ldi:

S aksiyadorlik, ijara va boshqa turdagi xo'jaliklarni pay asosida qishloq xo'jaligi kooperativlariga (shirkat xo'jaliklari)ga aylantirish;

S uzoq muddatli ijara shartnomasi asosida berilgan yer uchastkalarida fermer xo'jaliklarini tuzish;

S meros qilib qoldirilgan umrbod egalikdagi yerlari bo'lgan dehqon xo'jaliklarini rivojlantirish;

S xo'jalik a'zolariga yerni uzoq muddatli ijara huquqi bilan foydalanishga berish.

O'ishloqda mulkdorlar sinfini shakllantirishning vuqorida ko'rsatilgan vo'llaridan boshqa vo'llari ham mavjud bo'lib, ular o'z sarmovasi hisobiga chet el investorlari bilan qo'shma korxonalar tashkil etish hamda matlubot kooperativlari, maslahat va auditorlik firmalari, axborot-maslahat markazlari, reklama agentliklari va hokazo qishloq xo'jaligiga xizmat qiluvchi bozor infratuzilmasini takomillashtirishdir. Lekin bu boradagi imkoniyatlar hali to'raligicha ishga solingani vo'q.

O'ishloq xo'jaligidagi bozorga xos o'zgarishlar resurslardan samarali foydalanishdan, talabning to'lov qobilivatini to'laroq qondirishdan iqtisodiv manfaatdor bo'lgan tuzilmalarni shakllantirishni taqozo etdi. Shuning uchun qishloq xo'jaligidagi o'zgarishlarning asosiy vo'nalishi boshqaruvning ver-suv va moddiy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlay oladigan yangi tashkiliy shakl va uslublarini izlab topishdir.

4 O'ishloq xo'jaligida mahsulot ishlab chiqaruvchilar erkinligini ta'minlash hamda bozor munosabatlarini shakillantirishda agrar islohotlarning tutgan o'rni.

Mamlakatimizda olib borilgan iqtisodiy islohotlar agrar soha rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatib:

- xo'jalik yurituvchi subyektlarning imkoniyatlarini oshiruvchi, xususan, raqobat muhitini shakllantiruvchi, kooperasiyani rivojlantiruvchi mulkchilikning yangi shakllari va yerga bo'lgan yangicha munosabatlar rivojlanishiga;
- qishloq xo'jaligi tovar mahsulotlari ishlab chiqaruvchi xo'jalik subyektlarini

- moliyalashtirish, kreditlash, narx belgilash, moddiy-texnika ta'minoti va boshqa yo'nalishlarda bozor tamoyillariga mos mexanizmlar joriy qilinishiga;
- respublikamiz aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini ichki imkoniyatlar hisobiga qondirish, eng asosiysi, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga;
  - qishloq xo'jaligi tovar mahsulotlari yetishtiruvchi xo'jalik subyektlarini davlat tomonidan iqtisodiy qo'llab-quvvatlashning bozor munosabatlariga mos mexanizmlari joriy qilinishiga;
  - agrar sohada ko'p ukladli iqtisodiyotning va unga mos qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari tarkibining shakllanishi, boshqarishning egiluvchan usullarini izlash imkoniyatlarining yaratilishiga;
  - fermerlik harakatining rivojlanishi natijasida qishloqlarda fermer xo'jaliklarining o'rni va ahamiyatining o'zgarib borishiga;
  - ishlab chiqaruvchidan kasbiy mahorat, malaka darajasining oshishini talab qiluvchi bandlik tarkibining transformasiyalashuviga;
  - qishloq oilasining demografik ko'rinishi o'zgarishi va daromadlarining oshishi hamda yangi ijtimoiy tarkibning vujudga kelishiga olib keldi.

Respublikamiz qishloq xo'jaligida olib borilavotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar bugungi kunda o'zining natijasini namoyon etib, qisqa vaqt ichida mamlakat aholisini qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan ta'minlanishi, qishloqda aholi daromadining oshishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini barqaror rivojlantirish, paxta bozori faoliyatini mustahkamlashda ahamiyatli yutuqlar qo'lga kiritildi.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq qishloq xo'jaligini tubdan yangilash va rivojlantirish, paxta vakka hokimligiga barham berish, o'z-o'zini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash sohasidagi ishlarni yaxshilash, qayta ishlash tarmoqlarini rivojlantirish masalalariga respublika hukumati agrar siyosatida katta e'tibor qaratildi.

Agrar sektor O'zbekiston iqtisodiyotining muhim sohasi hisoblanib, qishloq xo'jaligi bozori uchun zarur bo'lgan barcha turdagi oziq-ovqat mahsulotlari hamda sanoatga xomashyo yetkazib berish bilan birga, qishloq xo'jaligi mashinasozligi, kimyo sanoati va boshqa sanoat mahsulotlarining kafolatli bozori bo'lganligi sababli, qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va chuqurlashtirishda tarmoqning barqaror rivojlanishini ta'minlash va qishloq aholisining turmush darajasini oshirish ustuvor vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlar strategiyasi, xo'jalik yuritish shakllarining samaradorligi va mehnat unumdorligini oshirish iqtisodiyotning institusional va tashkiliy tuzilmalarini qayta qurish, huquqiy-me'voriy, tarkibiy, moliya-kredit, soliq va narx tizimida chuqur o'zgarishlar orqali amalga oshirilishini ta'qozo etdi.

Respublikamizda qishloq xo'jaligida olib borilavotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar bugungi kunda o'zining natijalarini namoyon etmoqda. Jumladan, qisqa vaqt ichida mamlakat aholisini ekologik toza va sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan ta'minlanishi, qishloqda aholi daromadining oshishi, samarali tashqi savdo hamda investisiya ijaravonlarini kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini barqaror rivojlantirish, bank-moliya tizimi, paxta bozori faoliyatini mustahkamlashda ahamiyatli yutuqlar qo'lga kiritildi. Izchil yuqori o'sish sur'atlari bilan birga, valpi ichki mahsulotning umumiy hajmida qishloq xo'jaligi mahsulotlari ulushining kamayish tendensiyasi kuzatilmoqda. Masalan, 2000 yilda bu boradagi ko'rsatkich 30,1 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2014 yilda 16,8 foizni tashkil etdi. Bu avvalambor iqtisodiyotimizda amalga

oshirilavotgan chuqur tarkibiy o'zgarishlarning tasdig'idir. O'zbekistonda amalga oshirilgan islohotlar qishloq xo'jaligini tubdan diversifikasiva qilish va aholini asosiy oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'liq ta'minlash, ularni katta miqdorda eksport qilishni vo'lga qo'vish imkonini berdi.

O'tgan asrning 90-villari boshida O'zbekistonda vetishtirilavotgan 6 million tonna paxtaning atigi 8-10 foizi mamlakatimizda qayta ishlangan, qolgan qismi esa boshqa davlatlarda qayta ishlanganligi sababli foydaning asosiy qismi paxta xomashvosini qayta ishlagan mamlakatlarga kelib tushgan. Paxta yakkahokimligi va qishloq xo'jaligini birvoqlama rivojlantirish natijasida O'zbekistonni oziq-ovqat bilan to'la ta'minlashning imkoni vo'q edi. Shu sababli asosiy oziq-ovqat tovarlari chetdan olib kelingan. O'zbekistonda aholi jon boshiga go'sht va sut mahsulotlari, g'alla va meva-sabzavot hamda kartoshka iste'mol qilish sobiq Ittifoqning boshqa respublikalariga qaraganda ikki barobar kamayib ketgan edi.

Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab agrar islohotlarni chuqurlashtirish, qishloq aholisining turmush darajasini yaxshilash O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumati diqqat markazidagi ustuvor vazifalardan biri bo'ldi. Natijada, so'nggi yillarda respublikada valpi ichki mahsulot va qishloq xo'jaligi mahsulotini ishlab chiqarishning barqaror o'sish sur'atlari kuzatilmoqda

Bu natijalarga iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish va modernizasiyalash, uning muhim tarmoqlarini texnik va texnologik yangilash jarayonlarini jadallashtirish, qishloq xo'jaligida chuqur islohotlar va yangi samarali xo'jalik yuritish shakllariga o'tish orqali erishildi.

Bu borada ko'rilgan chora-tadbirlar tufayli g'o'za ekiladigan maydonlar ikki barobarga qisqartirildi va paxta vetishtirishni 6 million tonnadan 3 million 400 ming tonnadan sal ko'proq bo'lgan darajagacha kamaytirildi. Paxtadan bo'shagan yerlar oziq-ovqat ekinlari uchun ajratib berildi.

Mamlakatimizda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini isloh qilishning asosiy negizini keng ko'lamli institusional o'zgarishlar tashkil etdi, ularning mazmun-mohivati ma'muriv va rejalitaqsimot tizimidan voz kechish va bozor munosabatlariga o'tishdan iborat edi.

Qishloq xo'jaligining asosiy ishlab chiqarish vositasi hisoblanmish yerlarni haqiqiy egalari bo'lmish fermer va dehqonlarga berilganligi tufayli qishloqda mulkchilik shakllari o'zgardi, mahsulot ishlab chiqarish barobarida ularning sifati hamda raqobatbardoshlik darajasi oshdi, yangi ishchi o'rinlari yaratildi, pirovardida mazkur xo'jaliklarda mehnat qilavotganlarning moddiy manfaatdorligi yaxshilandi. Shu nuqtai nazardan ham, mustaqillik yillarida qishloq xo'jaligida amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning natijasi fermer xo'jaliklarining samaradorligini vaqqol namovon etdi.

Fermer xo'jaliklariga barcha turdagi zarur xizmatlar ko'rsatadigan ishonchli bozor infratuzilmasining tashkil etilgani qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Avni paytda qishloq joylarda 1,5 mingdan ziyod minibank, qariyb 2 mingta mashinatraktor parki, vonilg'i va mineral o'g'it sotish bo'vicha 2,5 mingga vaqin punkt xizmat ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, 1,5 mingta Suv iste'molchilari uyushmasi, 350 dan ortiq konsalting markazlari tashkil etildi.

O'zbekistonning ko'plab mintaqalari qisqa muddatda jahon bozorida xaridorgir bo'lgan meva va sabzavot mahsulotlari vetishtiradigan va eksport qiladigan hududlarga aylandi. Yurtimizda yuqori hosil beradigan intensiv bog'lar tashkil qilindi, tomchilatib sug'orish tizimi ioriv etildi.

O'tgan yillar davomida qishloq xo'jaligida amalga oshirilgan tub islohotlar natijasida g'alla vetishtirish haimi 1 million tonnadan 8 million tonnaga vetdi va ilgari mamlakatimiz aholisini boqish uchun 5 million tonna bug'doy chetdan

sotib olingan bo'lsa, endilikda O'zbekiston g'alla eksport qiladigan mamlakatlar qatoridan iyo egalladi.

2013 vilda 2000 yilga nisbatan don ishlab chiqarish hajmi 2 marta, kartoshka - 3,1 marta, poliz - 3,4 marta, sabzavot -3,2 marta, meva va rezavorlar- 2,9 marta, uzum- 2 marta, tuxum- 3,4 marta, sut- 2,1 marta ortdi.

Mamlakatimiz aholisining qariyb 10 million kishiga voki 30 foizdan ortiq ko'pavishiga qaramasdan, ion boshiga to'g'ri keladigan go'sht iste'molini 1,3 barobar, sut va sut mahsulotlarini

1. 6 marta, kartoshkani 1,7 barobar, sabzavotlarni 2 martadan ziyod, mevalarni qariyb 4 barobar oshirish imkonini berdi.

Mamlakatimizda har vili 16 million tonnaga vaqin meva va sabzavot yetishtirilmoqda. Aholi ion boshiga qariyb 300 kilogramm sabzavot, 76 kilogramm kartoshka va 43 kilogramm uzum to'g'ri kelmoqda. Bu optimal, ya'ni maqbul deb hisoblanadigan iste'mol me'voridan uch barobar ko'pdir

Hozirgi vaqtda mamlakatimizda jami 630 ming tonna mahsulotni saqlash quvvatiga ega bo'lgan 1300 dan ziyod ombor mavjud. Ularda har vili meva-sabzavot mahsulotlarining asosiy turlari saqlanmoqda. Bu esa ichki bozorda narx-navoni barqaror ushlab turish va kuzgi-qishki mavsumda ushbu mahsulotlarni eksport qilishni kafolatli ta'minlash imkonini bermoqda.

Airatilgan molivaviv mablag'lar bilan birga, birinchi navbatda, ilg'or agrosanoat texnologiyalarini jalb etish, qishloq xo'jaligi infratuzilmasi, irrigasiva va meliorasiva tizimlarini rivojlantirish va rekonstruksiva qilish, marketing va jahon bozorlariga chiqish bo'yicha yangi texnologiyalarni joriy qilish borasida amaliy vordam ko'rsatildi.

Iste'mol qilinadigan ovqatning tarkibi va rasionini yaxshilash boshqa omillar bilan birga aholi, avvalo, bolalar salomatligini tubdan yaxshilashga ijobiv ta'sir ko'rsatdi. Masalan, so'nggi 10 vilda vazni tibbiyotda ko'zda tutilgan me'vordan kam bo'lgan bolalar soni ikki barobardan ziyod (4 foizdan 1,8 foizga) qisqardi, ularning bo'vi o'rtacha 3 santimetrga o'sdi, bizning mintaqamizga xos bo'lgan jiddiy kasallik, ya'ni xotin-qizlarda kamqonlik darajasi 2,5 marta pasaydi.

Bugungi kunda dunyoda kamdan-kam davlatlar bunday ko'rsatkichlarga erishgan.

Keng ko'lamli islohotlar yo'lida hozirgi vaqtda umumiy qiymati qariyb 5 milliard dollar bo'lgan oziq-ovqat, birinchi navbatda, meva-sabzavot mahsulotlari eksport qilinavapti. Mamlakatimizda o'tgan 10 vil davomida meva va sabzavot, poliz mahsulotlari va uzum yetishtirish bo'yicha vuqori o'sish sur'atlariga erishildi. Jumladan, 2004-2013 villarda sabzavot yetishtirish dollar hisobida 7,7 barobar, meva yetishtirish 5,1 karra, poliz mahsulotlari 7,8 marta, uzum 8,7 barobar o'sdi. So'ngi uch vilda eksport qilinayotgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi 3 barobardan ziyod oshdi.

Mamlakatimizning mahsulot yetkazib beradigan korxonalarini xalqaro ko'rgazma va ixtisoslashtirilgan varmarkalarda faol ishtirok etmoqda. Dunyoning 80 ta davlatiga 180 turdan ortiq meva-sabzavot va ularni qavta ishlash asosida tavvorlangan mahsulotlar eksport qilinmoqda. O'zbekiston o'rik, olxo'ri, uzum, vong'oq, karam va boshqa ko'plab meva va sabzavot mahsulotlarini eksport qilish haimi bo'yicha dunyoda shunday mahsulotlarni yetkazib beradigan o'nta vetakchi davlat qatoriga kiradi.

Shunday qilib, islohotlarning barcha vo'nalishlari mavjud iqtisodiv tizimning izchillik bilan bozor iqtisodiyotiga o'sib o'tishiga qaratildi. Bu islohotlar O'zbekistonning mustaqilligini iqtisodiv iihatdan ta'minlash, uni iqtisodiy jihatdan rivojlangan va xalqaro miqyosda obro'e'tiborli mamlakatga

aylantirishga xizmat qildi.

Mavzu bo'yicha savollar:

1. Respublikada amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning bosqichlari va yo'nalishlariga tavsif bering.
2. Agrar islohotlarning zarurligini nimalar taqozo qiladi?
3. Agrar islohotlar o'z oldiga qanday maqsad va vazifalarni qo'yadi?
4. Agrar islohotlar qanday bosqichlarda amalga oshirildi?
5. Qishloq xo'jaligida maxsulot ishlab chiqaruvchilar erkinligini ta'minlash xamda bozor munosabatlarini shakllantirishda agrar islohotlar qanday rol o'ynadi?

Mamlakatimizda amalga oshirilgan agrar islohotlarning natijalarini MDH mamlakatlaridagi islohotlarning borishi bilan taqqoslang.